

УДК 343.13

В.О. Гринюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. У статті досліджено особливості реалізації функції обвинувачення на стадії підготовчого провадження. Виділено такі особливості встановлення обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні: засноване на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування; трансформаційний характер (підсумкове обвинувачення, остаточне обвинувачення); нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення; обмеженість пізнавальних можливостей суду. Запропоновані зміни та доповнення до ст.ст. 291, 297 КПК.

Ключові слова: функція обвинувачення, підготовче провадження, угода, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, обґрунтованість обвинувачення.

Постановка проблеми. Однією із стадій кримінального процесу є підготовче провадження, в якій суд наділений значними повноваженнями щодо прийняття рішень, які мають важливе значення для усього кримінального провадження. Зазначена стадія процесу зазнала суттєвих змін в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (надалі — КПК) в порівнянні зі стадією попереднього розгляду справи суддею, яка була передбачена Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року. Зокрема, суттєвою новелою підготовчого провадження стала можливість прийняття судом на цій стадії процесу цілої низки рішень, які за своєю суттю є остаточними та в яких вирішується питання про обґрунтованість обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення. Поряд з цим, за загальним правилом, докази

на цій стадії процесу не досліджуються, а значить, і не проводиться судовий розгляд кримінального провадження, що вимагається законом для перевірки обґрунтованості обвинувачення у кримінальному провадженні.

Аналіз попередніх досліджень. Питання підготовчого провадження як стадії кримінального провадження у різних аспектах досліджуватися такими вченими, як О.В. Бабаєва, В.І. Галаган, О.І. Галаган, І.В. Гловюк, Л.М. Гуртієва, С.І. Дячук, О.В. Єні, О.В. Калужинський, С.А. Крушинський, В.М. Кобернюк, Т.В. Лукашкіна, Л.Г. Матієк, В.О. Попелюшко, Н.П. Сиза, В.М. Трофименко, О.Ф. Шминдрук та ін., проте, питання реалізації функції обвинувачення під час підготовчого провадження спеціальним комплексним дослідженням не піддавалися. **Метою** цієї статті є визначення

особливостей реалізації функції обвинувачення у стадії підготовчого провадження, виявлення проблем її реалізації та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Загалом у підготовчому провадженні вирішуються організаційні питання, які пов'язані з підготовкою до судового розгляду. З метою забезпечення незалежності та неупередженості суддів, які будуть здійснювати судовий розгляд, законодавець передбачає на стадії підготовчого провадження контрольні повноваження, які пов'язані з можливістю повернення лише підсумкових документів досудового розслідування (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК). Разом із тим, слід зазначити, що на стадії підготовчого провадження судом можуть бути прийняті рішення, якими вирішується питання про обвинувачення, що є проявом здійснення відповідної кримінально-процесуальної функції.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК під обвинуваченням слід розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висуване в установленому процесуальному порядку. Зазначене твердження в кримінальному провадженні під час досудового розслідування міститься в цілому ряді процесуальних рішень (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо). Відмітимо при цьому, що законодавець по-різному визначився із необхідністю посилання на докази в цих процесуальних рішеннях: така вимога до обвинувального акту, у тому числі і того, що надходить до суду з угодою, не пред'являється (ч. 2 ст. 291 КПК), проте, у клопотанні прокурора про

звільнення від кримінальної відповідальності повинні вказуватися докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК). Таким чином, можна виділити таку особливість реалізації функції обвинувачення, як заснування на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування.

У випадку укладення угоди під час досудового розслідування прокурор зобов'язаний передати до суду обвинувальний акт з відповідними додатками та підписаною сторонами кримінального провадження угодою. Законодавець не передбачає направлення інших документів досудового розслідування. В той же час, відповідно до п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості особи. Слід погодитись з думкою І.А. Тітка, що в такому випадку судді змушені відступати від вимог КПК і ознайомлюватись з матеріалами, які зібрані на досудовому розслідуванні [1, с. 132]. Таким чином, у випадках укладення угоди на досудовому розслідуванні початкове обвинувачення з'являється під час повідомлення особі про підозру, підсумкове обвинувачення — в обвинувальному акті, а остаточне — у вироку, яким затверджено угоду.

У підготовчому провадженні також розглядається клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що в таких випадках законодавець серед вимог до клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності вказує вимогу про зазначення в ньому доказів, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК). Після дотримання вимог, передбачених в ст. 288 КПК та за наявності для цього підстав, суд закриває своєю ухвалою кримінальне провадження та звільняє підозрюва-

ного від кримінальної відповідальності. В такому випадку слід зазначити про суперечність позиції законодавця: з одного боку, в клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності зазначаються докази, з іншого — вони не можуть бути досліджені, а отже суд не може перевірити наявність підстав для такого звільнення (ч. 3 ст. 291 КПК). Процесуальних засобів такої перевірки для досліджуваної стадії КПК не передбачає. Це може поставити під сумнів обґрунтованість судового рішення, і, як наслідок, дотримання права на справедливий судовий розгляд.

На нашу думку, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності під час підготовчого провадження суд вирішує питання про обґрунтованість обвинувачення, оскільки в ухвалі про закриття кримінального провадження міститься твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. В таких випадках на досудовому розслідуванні початкове обвинувачення міститься в повідомленні про підозру, а підсумкове — у клопотанні, яке у тому ж вигляді стає остаточним — в ухвалі суду про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Для усунення вищезначеної суперечності певною мірою спрямована конкретизація порядку розгляду питання про затвердження угоди та звільнення від кримінальної відповідальності у підготовчому провадженні, яка міститься в узагальненні ВССУ, в якому зазначається, що при вирішенні питання про затвердження угоди чи про звільнення особи від кримінальної відповідальності для перевірки наявності законних підстав такого звільнення чи затвердження угоди, суд повинен приймати (витребувати) матеріали досудового розслідування [2].

Вважаємо таке вирішення питання логічним, адже іншим чином перевірити обґрунтованість підозри (при розгляді клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності) та фактичних підстав для визнання винуватості (при розгляді угоди) — неможливо.

Таким чином, і для розгляду угоди, і для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності характерна нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення, хоча натепер це піддано певним коригуванням судовою практикою.

Крім нормативної обмеженості матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення, вирішення питання щодо обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні характеризується обмеженими пізнавальними можливостями суду.

При розгляді клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності дослідження доказів судом взагалі у КПК прямо не передбачено. Вірно вказує О.В. Калужинський, що при розгляді наявності підстав для закриття кримінального провадження, які входять в групу нереабілітуючих підстав (в основному до суду надходить клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності), діяльність суду буде спрямована на оцінку доказів. В цьому випадку необхідно встановити подію та склад злочину, встановити вину конкретного обвинуваченого у вчиненому злочині, зібрати всі необхідні дані, які підтверджують наявність нереабілітуючої підстави для закриття провадження. Отож, суд повинен проаналізувати кожний окремих документ, що міститься в матеріалах провадження, кожен обставину, що викладена у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності, перевірити достатність та належність даних, які підтверджують

наявність nereабілітуючої підстави для закриття провадження, з'ясувати можливість ухвалення іншого рішення, якщо з проаналізованих матеріалів суд встановить підстави для його прийняття. Очевидно, суд в стадії підготовчого провадження не може встановити такий спектр необхідних умов для закриття провадження з nereабілітуючих підстав при направленні до суду лише клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності із письмовою згодою обвинуваченого [3, с. 187]. Натомість, КПК передбачає закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК саме у підготовчому провадженні, і не вирішує питання про можливість призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду у разі, якщо, на думку суду, встановити обґрунтованість клопотання у підготовчому провадженні не є можливим. Незважаючи на nereгламентованість у КПК питання про можливість призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду, у судовій практиці є такі випадки [4].

Ця проблема може бути вирішена двома шляхами: або розширенням повноважень суду у підготовчому провадженні та перетворенні цієї стадії на «квазісудовий розгляд» (тоді не буде необхідності надавати суду повноваження призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду), або клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності відразу вносити в судовий розгляд без проведення щодо нього підготовчого провадження [3, с. 187], або альтернативно — передбачити його як окремих вид провадження в суді першої інстанції [5, с. 84], різновид особливого порядку кримінального провадження [6, с. 4]. Як видається, для забезпечення оперативності вирішення питань звільнення

від кримінальної відповідальності, принципу процесуальної економії доцільно надати суду повноваження із дослідження обґрунтованості клопотання саме у підготовчому провадженні, що надасть суду можливість не проводити судовий розгляд клопотання у повному обсязі, а обмежитися проведенням тих судових дій, які він вважає за необхідне провести, безвідносно ініціативи сторін. Саме тому слід надати суду можливість проводити за власної ініціативи допити підозрюваного та свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів.

Що стосується розгляду угод, то до процесуальних засобів їх перевірки віднесено дослідження документів та опитування осіб, враховуючи формулювання ч. 6 ст. 474 КПК: для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх. Принципово погоджуючись із висловленими у літературі зауваженнями щодо процесуальних можливостей перевірки наявності чи відсутності підстав для відмови у затвердженні угоди [7, с. 345; 8, с. 119; 9, с. 135; 10, с. 87-88], звернемо увагу ще на один аспект. Незрозумілим є процесуальне значення опитування, можливість проведення якого передбачена ч. 6 ст. 474 КПК: по-перше, неясно, про яких осіб йде мова; по-друге, у силу формулювання ч. 1 ст. 95 КПК, очевидно, що показання як джерело доказів у результаті опитування отримані бути не можуть, відповідно, яке доказове значення результатів опитування (назви яких КПК також не містить), незрозуміло, а, як наслідок, виникає питання, який сенс проведення такого опитування. О.В. Калужинський

вказує, що метою такого опитування може бути отримання консультацій тих осіб, які викликані для опитування [3, с. 167], проте, яке доказове значення для вирішення питання про затвердження угоди або про відмову у цьому, мають такі консультації, залишається незрозумілим.

Відповідно, у літературі є пропозиції щодо перенесення вирішення питань щодо затвердження угод до судового розгляду [3, с. 169], передбачення розгляду цього питання як окремого диференційованого виду провадження в суді першої інстанції [5, с. 68]; є і пропозиції розширення процесуальних можливостей суду у судовому розгляді угод [8, с. 121]. Як видається, враховуючи спрощений характер цього особливого порядку кримінального провадження, немає сенсу розглядати угоди у загальному порядку судового розгляду, проте, слід надати суду повноваження із перевірки угоди, які він би міг реалізовувати з власної ініціативи, зокрема, виклик і допит свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів, а опитування обвинуваченого має бути закріплено у законі як допит обвинуваченого.

Висновки. Встановлення обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні має такі особливості: засноване на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування; трансформаційний характер (підсумкове обвинувачення, остаточне обвинувачення); нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення; обмеженість пізнавальних можливостей суду. Відповідно, потребує вирішення на нормативному рівні питання регламентації процесуальних засобів такої перевірки та закріплення у ст. 297 КПК обов'язку прокурора надати разом з клопотанням та додатками до нього матеріали кримінального провадження (для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності); встановлення винятків у ст. 291 КПК із правила щодо заборони подання інших документів до початку судового розгляду для обвинувальних актів, які направляються до суду з угодою; розширення повноважень суду із розгляду клопотань та угод шляхом ініціації і проведення допитів, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тітко І.А. Захист інтересів учасників угод у кримінальному провадженні: питання теорії та практики / І.А. Тітко // Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право — 2014. — №28. — С. 128-133.
2. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html
3. Калужинський О.В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні : дис. ... канд. юридичних наук, спец.: 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / О.В. Калужинський. — Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. — 236 с.
4. Ухвала Хрестинівського районного суду Черкаської області від 3 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42563845>
5. Шминдрук О.Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юридичних наук, спец.: 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / О.Ф. Шминдрук. — Київ : Академія адвокатури України, 2016. — 230 с.
6. Кобернюк В. М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2014. — 20 с.

7. Гловюк І.В. Деякі аспекти доказування у кримінальному провадженні на підставі угод // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — №3/1. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Hloviuk%20I.V.pdf С. 343-346.

8. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Литвин. — Одеса, 2016. — 214 с.

9. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості // Право і безпека. — 2014. — №4 (55). — С. 131-137.

10. Повзик Є.В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія / Є.В. Повзик. — Харків : Право, 2014. — 224 с.

Гринюк В.А.

Особенности реализации функции обвинения в стадии подготовительного производства.

Аннотация. В статье исследованы особенности реализации функции обвинения в стадии предварительного производства. Выделены такие особенности установления обоснованности обвинения в подготовительном производстве: основано на процессуальных решениях различного характера мотивированности; трансформационный характер (итоговое обвинение, окончательное обвинение) нормативная ограниченность материалов для проверки обоснованности обвинения; ограниченность познавательных возможностей суда. Предложены изменения и дополнения в ст.ст. 291, 297 УПК.

Ключевые слова: функция обвинения, подготовительное производство, соглашение, ходатайство об освобождении от уголовной ответственности, обоснованность обвинения.

V. Hryniuk

Features of realization of the prosecuting function in the preparatory proceedings.

Summary. Features of realization of the prosecuting functions in the preparatory proceedings are analyzed. Such features in the establishment of validity of the charge in the preparatory proceedings are emphasized as: it is based on judicial decisions of various kinds of motivation; it has a transformational nature (the summing charge, the final charge); there are regulatory limitations of verifying the validity of the charge; limited cognitive court abilities. Amendments to the articles 291, 297 the Criminal Procedural Code of Ukraine are proposed.

Keywords: the prosecuting function, preparatory proceedings, agreement, application for release from criminal liability, the validity of the charge.

